

MACIEJ WOJCIESZAK

Uniwersytet Gdański w Gdańsku

maciej.wojcieszak@ug.edu.pl

ORCID: orcid.org/0000-0002-8150-9751

KILKA UWAG NA TEMAT ZJAWISKA SYMONII W ŚWIELE PÓŻNOANTYCZNYCH I WCZESNOŚREDNIOWIECZNYCH DOKUMENTÓW NORMATYWNYCH KOŚCIOŁA. PRÓBA OSZACOWANIA SKALI PROBLEMU

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/SPLP.2024.029>

Streszczenie

Symonia, czyli handel godnościami kościelnymi, towarzyszy Kościołowi od samych początków (wystarczy wspomnieć przypadek Szymona Maga). W tym artykule zająłem się omówieniem przypadków symonii od IV do VIII wieku w świetle dokumentów normatywnych Kościoła (kanonów wydawanych na synodach i soborach). Na podstawie analizowanych źródeł podjąłem się próby oszacowania skali problemu oraz ukazania przez to, jak zjawisko symonii kształtowało się w omawianym okresie. Jako literaturę uzupełniającą wykorzystałem wybrane pisma autorów chrześcijańskich. Główną linię argumentacji oparłem na kanonach, gdyż to w nich znajdujemy potwierdzenie istnienia zjawiska symonii na gruncie prawnym (powtarzanie zakazów świadczy zazwyczaj o niskiej skuteczności wcześniejszych zaleceń). W omawianych dokumentach widoczne jest, że problem symonii istniał, zwiększając się wraz z rozrostem instytucji Kościoła. W artykule zarysowałem też pewne problemy, których rozwinięcie stanowiłoby przyszłe

postulaty badawcze (jak chociażby ceny stanowisk kościelnych, przyczyny, dla których nimi handlowano, ewentualne konsekwencje takiego handlu czy krytyka symonii przez pisarzy chrześcijańskich). Dlaczego zaproponowałem okres IV-VIII wieku? W kwestii pierwszej cezury – wówczas pojawiają się kanony przeciwko symonii oraz od czasu edyktu mediolańskiego w 313 roku chrześcijaństwo stało się religią tolerowaną, zyskując coraz większą przychylność rzymskich władz, by następnie, od rządów Teodozjusza, stać się obowiązującą religią ówczesnego świata Imperium Romanum. Cezura zamykająca to VIII wiek, dlatego że wtedy odbył się niezwykle istotny dla chrześcijaństwa II sobór nicejski w 787 roku, ponadto był to czas ekspansji islamu oraz następował powolny koniec kształtowania się epoki średniowiecznej (niektórzy badacze, jak M. Banniard, datują późny antyk właśnie do VIII stulecia). Chciałbym też zauważyć, że na temat symonii powstało wiele opracowań dotyczących późniejszych okresów, a wybrany przeze mnie czas IV-VIII wiek nie doczekał się całościowego spojrzenia na omówienie skali problemu i kształtowania się zjawiska symonii. Zadaniem niniejszego studium jest rozpocząć proces uzupełnienia istniejącej luki w badaniach nad symonią, jednocześnie zaczynając dyskusję na ten temat.

Słowa kluczowe: symonia, późny antyk, wczesne średniowiecze, synody, sobory, kanony, Cesarstwo Rzymskie, Bizancjum

*SOME REMARKS ON THE PHENOMENON OF SIMONY
IN THE LIGHT OF LATE ANTIQUE AND EARLY MEDIEVAL
NORMATIVE DOCUMENTS OF THE CHURCH:
AN ATTEMPT TO ESTIMATE THE SCALE OF THE PROBLEM*

Summary

Simony, or the trade in church dignities, has accompanied the Church from the very beginnings (just mention the case of Simon Magus). In this article, I discussed cases of simony from the 4th to the 8th century in the light of the normative documents of the Church (canons issued at synods and councils). Based on the analyzed sources, I attempted to estimate the scale of the problem and show how the phenomenon of simony developed in the period in question. I used selected writings by Christian authors as supplementary literature. I based the main line of argument on the canons, because in them we can find confirmation of the existence of the phenomenon of simony on legal grounds (repeating prohibitions usually indicates the low effectiveness of previous recommendations). The documents show that the problem of simony existed and increased with the growth of the institution of Church. In the article, I also outlined some problems, the development of which

would constitute future research postulates (such as the prices of church positions, the reasons for which they were traded, the possible consequences of such trade or the criticism of simony by Christian authors). Why did I propose the period of the 4th-8th centuries? As for the first caesura, at this time canons against simony appeared and also since the Edict of Milan in 313, Christianity became a tolerated religion, gaining more and more favor from the Roman authorities, and then, from the reign of Theodosius, it became the only accepted religion of the Roman Empire. The closing caesura is the 8th century, because it was then that the Second Council of Nicaea, which was extremely important for Christianity, took place in 787, and it was also a time of expansion of Islam and the slow end of the formation of the medieval era (some researchers, such as M. Banniard, date Late Antiquity to the 8th century). I would also like to note that many studies on simony have been written on later periods, and the period I have chosen, the 4th-8th centuries, did not have a comprehensive look at the scale of the problem and the development of the phenomenon of simony. The purpose of this study is to begin the process of filling the existing gap in research on simony, and also starting a discussion on the topic.

Keywords: simony, late Antiquity, early Middle Ages, synods, councils, canons, Roman Empire, Byzantium

1. WPROWADZENIE

W niniejszym studium zajmiemy się rozważaniami nad problemem sprzedawania godności kościelnych oraz sakramentów w Kościele od IV do VIII wieku w świetle zachowanych dokumentów normatywnych wydawanych przez zgromadzenia biskupie. Ponadto spróbujemy oszacować skalę problemu symonii w omawianym okresie. W ten sposób pragniemy uzupełnić pewną lukę badawczą. Na gruncie naukowym brakuje opracowania, które podsumowałoby postawę Kościoła instytucjonalnego (w postaci zgromadzeń biskupich) wobec symonii od IV do VIII wieku, a także w którym spróbowano by ocenić rozmiary zjawiska. Oczywistym jest, że symonia była najbardziej widoczna pomiędzy IX a XII stuleciem¹. Nie narodziło się jednak nagle, podobnie jak i po XII wieku nagle nie zniknęło. Symonia stanowiła pewien rosnący problem dla Kościoła w okresie starożytności oraz wczesnego średniowiecza. Dużą rolę w naszych rozważaniach będzie odgrywał

¹ Uważa się, że na ogromną skalę symonia zaczęła rozpowszechniać się od IX–X w. Na temat zjawiska symonii w średniowieczu por. T. Reuter, *Gifts and Symony*, w: *Medieval Transformations: Texts, Power, and Gifts in Context*, eds. E. Cohen, M.B de Jong, Leiden 2001, s. 157–168.

ówczesny kontekst historyczny (m.in. wykształcenie się chrześcijaństwa jako religii państwowej w IV wieku, wpływ cesarzy na biskupów oraz biskupów na cesarzy, upadek struktur zachodniej części Cesarstwa i powstanie państw barbarzyńskich, konflikty teologiczne) i to, czy pozwalał na zajęcie się symonią przez hierarchię kościelną w należyty sposób.

Warto jeszcze wspomnieć, że sam temat symonii w interesującym nas okresie jest szeroki, niemożliwy do wyczerpującego omówienia w jednym, a nawet w kilku artykułach, dlatego w poniższych uwagach niektóre z kwestii są jedynie zasygnalizowane jako ewentualne postulaty badawcze.

W ramach tego krótkiego wprowadzenia poczuwamy się w obowiązku przybliżyć, jak chrześcijanie traktowali symonię w okresie od I do III wieku. Jedynym dokumentem, który możemy tutaj przywołać jest Nowy Testament. W *Dziejach Apostolskich* mamy opisaną historię Szymona, który od apostołów próbował zakupić dar nadawania Ducha Świętego. Piotr nakazał mu odejść, zaś Szymon poprosił o modlitwę, aby nie spotkały go rzeczy przepowiadane przez Piotra². Jest to początek symonii i do IV stulecia nie posiadamy innych oficjalnych dokumentów o niej traktujących³. Nie może nas to dziwić, bowiem tworzący się Kościół doświadczał prześladowań i innych poważnych problemów związanych z powstawaniem struktur.

² Por. Dz 9, 8–24.

³ Możemy jedynie odwołać się jeszcze do dalszych losów Szymona, któremu tradycja nadała przydomek Maga. W apokryfach spisana została jego historia. W apokryficznych *Dziejach Piotra* dowiadujemy się, że Piotr miał przepędzić Szymona z Judei. Szymon jest kreowany na oszusta żerującego na naiwności ludzi. Wraz ze współnikami dopuścił się kradzieży na niejakej Euboli, jednak modlitwy Piotra zostały wysłuchane, a złodzieje złapani. Szymon widząc swoją porażkę, uciekł. Później przyjaciel Piotra, Marcelus oczyszczał dom ze śladów Szymona Maga, używając imienia Chrystusa. Por. DzPt 17–19, w: *Apokryfy Nowego Testamentu, Apostołowie*, cz. 1, *Andrzej, Jan, Paweł, Piotr, Tomasz*, pod red. M. Starowieyskiego, Kraków 2012, s. 502–505. Znajdujemy tam też historię jak Szymon wleciał ku niebu wzywając pomocy demonów, ale ostatecznie upadł, bo Bóg był mocniejszy. Por. DzPt 32. We wspomnianym apokryfie pełno jest toposów i historii nieznajdujących potwierdzenia w innych źródłach. Jeden aspekt jest za to mocno odczuwalny – postać Szymona Maga nie cieszyła się we wczesnochrześcijańskich kręgach popularnością. Wynikało to oczywiście z faktu próby zakupienia sakramentów i godności kościelnych. Wydaje się też, że zarówno historia z kanonicznych *Dziejów Apostolskich*, jak i Apokryficznych *Dziejów Piotra* pokazywała, jaki los czeka człowieka próbującego pieniędzmi, a nie wiarą zdobyć sakramenty. Świadectwo apokryfów o życiu Szymona Maga i to, że były uznawane w środowiskach chrześcijańskich jako wiarygodne, potwierdza nam tworzący w IV w. Filastriusz z Brescii, który na ich podstawie opisywał żywot Szymona w swoim dziele o herezjach. Por. Filastrius Brixienis, *Diversarum hereseon liber* 29, 1–9, CCL 9. Jako ciekawostkę dodać możemy, że apokryficzna historia Szymona Maga została również, z niewielkimi zmianami, powtórzona przez Jakuba de Voragine w wydanej w 1264 r. *Złotej Legendzie*. Por. Jakub de Voragine, *Złota Legenda. Wybór*, tłumaczyła z języka łacińskiego J. Pleziowa, wyboru dokonał, wstępem, przypisami i posłowiem opatrzył M. Plezia, Warszawa 2000, s. 262–274.

Ponadto w pierwszych wiekach chrześcijaństwa nie czyniono jeszcze większych różnic między kapłanami a wiernymi, funkcjonowało kapłaństwo wiernych, co zapewne wpływało na oblicze zjawiska symonii⁴. Dopiero od III i IV wieku, kiedy to rozpoczęto określać w ramach prawa kościelnego doktrynę oraz hierarchię duchowieństwa, stan kapłański wyraźnie oddzielił się od stanu świeckiego, stwarzając elitarną, zamkniętą grupę⁵. Ustalone zasady przyjmowania do tej grupy zaczęły od IV wieku powodować rosnące nadużycia, w których prym wiodła symonia.

Należy dodać, że dla chrześcijan I-III wieku ideałem było wyrzeczenie się świata i dóbr materialnych, a zmiana nastąpiła wraz z decyzjami Konstantyna i Teodozjusza, powodującymi przekształcenie się chrześcijaństwa w religię masową⁶. Przełożyło się to na zwiększenie patologii, zarówno wśród świeckich, jak i duchownych. O ile wcześniej zapewne symonia była marginalnym zjawiskiem, o tyle z upływem czasu i instytucjonalizacji Kościoła, zaczęła stanowić dla jednych możliwość osiągnięcia upragnionej pozycji w hierarchii kościelnej, a dla drugich, którzy za pieniądze udzielali święceń, stanowiła źródło dodatkowego dochodu.

Niemniej, w pierwszych trzech wiekach chrześcijaństwa wyznacznikiem postępowania wobec prób handlowania godnościami kościelnymi była postawa opisana w Dziejach Apostolskich wynikająca z autorytetu Pisma Świętego⁷.

2. SYMONIA W PÓŹNYM ANTYKU IV–V WIEKU

W IV wieku sytuacja Kościoła w Cesarstwie Rzymskim uległa radykalnej zmianie, a chrześcijaństwo najpierw stało się faworyzowaną przez panujących *religio licita* w 313 roku, a następnie od 380 roku jedyną religią państwową. Synody w różnych prowincjach zbierały się już przed tymi wydarzeniami, jednak interesująca nas kwestia po raz pierwszy, choć nie bezpośrednio pod nazwą symonii, została poruszona w Elwirze około 306 roku⁸. Synod, który wówczas się odbył,

⁴ J. Assmann, *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i tożsamość polityczna w cywilizacjach starożytnych*, Warszawa 2008, s. 80.

⁵ *Tamże*.

⁶ Por. D. Kasprzak, *Kwestia bogactwa i ubóstwa w kościele imperialnym na Zachodzie w IV i V wieku. Próba syntezy zagadnienia*, „Vox Patrum” 31 (2010), t. 56, s. 495–497.

⁷ W kwestii zajmowania się postępowaniem „drugiej strony”, czyli duchownych, którzy wykazywaliby się chęcią sprzedawania godności czy sakramentów wyznacznikiem było świadectwo z Ewangelii według św. Mateusza, gdzie Jezus powiedział: „darmo otrzymaliście, darmo dawajcie”. Por. Mt 10, 8–9.

⁸ Datacja synodu do dzisiaj jest uznawana za niepewną. Por. A.W. Dale, *The Synod of Elvira and Christian Life in the Fourth Century*, London 1882; L. Duchesne, *Le concile d'Elvira et les flamines chrétiens*, Paris 1887, s. 159–174; V. de Clercq, *Samuel Laeuchli, Power and Sexu-*

stanowił pierwszy zjazd hiszpańskiego wyższego duchowieństwa i wzięło w nim udział 19 biskupów oraz 26 prezbiterów⁹. W kanonie 48. biskupi ustalili, żeby nie przekazywać pieniędzy do skarbonki¹⁰. W przepisie wyjaśniono, że wcześniej płacono za chrzest, zaś hierarchowie odwołując się do fragmentu Mt 8, 9-10, pragnęli to ukrócić. Z treści wynika, że była to praktyka naganna. Wydaje się, że można ten zapis odnosić też do handlu godnościami kościelnymi, chociaż podczas zgromadzenia w Elwirze o tym nie wspomniano. Jest to hipoteza, jednak skoro zakazywano pobierać opłat za sakrament chrztu, to zapewne mógł ów zakaz dotyczyć wszelkich innych sakramentów.

Kolejne informacje, które możemy powiązać z symonią, odnajdujemy w kanonach I soboru nicejskiego w 325 roku. W kanonie 9. przeczytać możemy o wyświęconych bez okresu próbnego lub o tych, którzy w tym czasie wyznali jakieś winy, a i tak zostali wyświęceni. Takie święcenia miały być uznane za nieważne, ponieważ Kościół potrzebował ludzi o nieskazitelnej opinii¹¹. Dla nas może być to poszlaka, że chodziło m.in. o symonię, lecz nienazwaną wprost. Podobną poszlakę znajdujemy w kanonie 12., gdzie czytamy o ludziach, którzy wyrzekli się świata (służby wojskowej¹²), idąc do klasztoru¹³. Potem mieli powrócić do służby wojskowej, dając pieniądze lub prezenty, aby zostać przyjętymi ponownie¹⁴. Sądzimy, że skoro w tym przypadku uciekano się do korupcji, to może działano tak również w drugą stronę, chcąc zostać mnichem. Oczywiście w kanonie się o tym bezpośrednio nie wspomina, jednak w naszej opinii jest to poszlaka potwierdzająca

ality: *The Emergence of Canon Law at the Synod of Elvira* (review), „Vigiliae Christianae” 1 (1975), Vol. 29, s. 76; J.F. Ubina, *Le concile d'Elvire et l'esprit du paganisme*, „Dialogues d'histoire ancienne” 19–1 (1993).

⁹ M. Kieling, *Kościół wobec idolatrii na podstawie Dokumentów Synodów w latach 50–381*, „Vox Patrum” 30 (2010), t. 55, s. 282. Wydano na nim sporą liczbę kanonów, głównie związanych z dyscypliną duchowieństwa i świeckich chrześcijan. Jednak według M. Meigne tylko pierwsze 21 kanonów ustalono bezpośrednio podczas spotkania w Elwirze, natomiast kolejne miały być dodawane podczas innych hiszpańskich zgromadzeń biskupich w IV w. Por. M. Meigne, *Concile ou collection d'Elvire*, „Revue d'histoire ecclésiastique” 70 (1975), s. 361–387; H. Hess, *The Early Development of Canon Law and the Council of Serdica*, Oxford 2002, s. 40–42.

¹⁰ Can. 48, synod w Elwirze (ok. 306 r.), w: *Synody i Kolekcje Praw*, t. I, *Akta Synodów od 50 do 381 roku* (dalej cyt. AS I), układ i opracowanie A. Baron, H. Pietras, ŻMT 37, Kraków 2006, s. 57.

¹¹ Por. can. IX, I sobór w Nicei (325 r.), w: *Dokumenty Soborów Powszechnych*, t. I, 325–787 (dalej cyt. DSP I), układ i opracowanie A. Baron, S. Pietrzak, Kraków 2005, ŻMT 24, s. 35.

¹² Pamiętać musimy, że mogło to dotyczyć zarówno służby wojskowej, jak i służby urzędniczej, w której też noszono mundury, broń i w źródłach nazywano takich ludzi *milites*. Por. *Konstantynopol nowy Rzym. Miasto i ludzie w okresie wczesnobizantyńskim*, red. nauk. M.J. Leszka, T. Wolińska, Warszawa 2018, s. 296.

¹³ Por. can. XII, I sobór w Nicei (325 r.), w: DSP I, s. 37–39.

¹⁴ *Tamże*.

istnienie symonii, choć zapewne stanowiła raczej marginalny wówczas problem. Źródła z okresu obrad soboru nicejskiego w ogóle nie poruszają tej kwestii.

Inną poszlaką wskazującą na istnienie symonii jako problemu Kościoła powszechnego w IV stuleciu jest kanon 2. synodu w Sardyce (Sofia) obradującego w latach 343–344. Mamy tam informację o tym, że niektórzy z biskupów przekupywali ludzi, aby w drodze aklamacji oraz wyboru zmienić swoją stolicę biskupią na lepiej prosperującą¹⁵. Rzecz jasna, biskupi byli już wyświęceni i jedynie wyrażali w ten sposób swoje niezadowolenie z otrzymanego biskupstwa i zdecydowanie możemy taką działalność zaliczyć do, jak określił to I. Milewski, „przekupstw wyborczych”¹⁶. Sądzymy jednak, że jeśli biskupi byli gotowi płacić za wybór na inną stolicę biskupią, to mogli zrobić to też w przypadku otrzymania pierwszych święceń. W kanonie jednak się o tym nie wspomina.

O tym, że przekupstwa wyborcze stanowiły problem poświadczą także anonimowy list z ok. 366 roku, który zachował się w kompilacji listów papieskich *Collectio Avellana*. Jest to korespondencja, która wyszła ze środowiska przeciwników biskupa Rzymu Damazego (słynny konflikt z Ursynem o wybór na rzymskie biskupstwo). W liście tym nie znajdziemy żadnej pozytywnej informacji o Damazym i ewidentnie stanowi on element walki pomiędzy dwiema frakcjami chrześcijan. Niemniej oskarża się w nim Damazego, że miał w 366 roku zastosować przekupstwa wyborcze, aby otrzymać tron biskupi. Najpierw obiecał woźnicom kwadryg duże zyski, jeśli go poprą, a następnie miał przekupić lud rzymski ogromnymi kwotami pieniężnymi i ostatecznie zająć bazylikę laterańską. Musimy oczywiście pamiętać, że źródło to jest niechętne Damazemu i raczej mija się z prawdą, jednak stanowi świadectwo działania mechanizmów walki o biskupstwo w ówczesnym świecie oraz dowodzi, że przekupstwo stanowiło poważne oskarżenie¹⁷.

Bardzo ciekawe informacje w interesujących nas kwestiach przynoszą postanowienia synodu perskich biskupów, który odbył się w Artstalth po 373 roku. W kanonie 1 możemy dowiedzieć się, że prezbiterzy wspólnot mieli trzy razy rocznie oddawać homagium swojemu biskupowi, a raz rocznie wręczać podarunek¹⁸. W kanonie 2 zaś czytamy, że diakon w chwili święceń musiał zapłacić biskupowi 2 (jeśli nie należał do ludzi wolnych) lub 3 monety (talary), prezbiterowi liczono 4 monety, natomiast jeśli wyświęcany duchowny pochodził z rodu kró-

¹⁵ Can. 2, synod w Sardyce (343–344 r.), w: AS I, s. 148.

¹⁶ Por. I. Milewski, *Depozycje i zsyłki biskupów w cesarstwie wschodniorzymskim*, Gdańsk 2008, s. 32–33. Bardzo wiele takich przekupstw zachodziło ze strony kontrkandydatów Eutyhusza podczas jego wyboru na biskupa Konstantynopola w 552 r. Por. *Konstantynopol...*, s. 355.

¹⁷ Por. *Collectio Avellana* 1, 5–6, w: *Synody i Kolekcje Praw*, t. XIV, *Collectio Avellana. Listy cesarzy i papieży od 367 do 553 roku*, tłum. P. Szewczyk, listy 1–104, A. Caba, listy 105–244, re wizja przekładu i opracowanie M. Ożóg, H. Pietras, Kraków 2021, s. 3–5.

¹⁸ Can. 1, synod w Artstalth (po 373 r.), w: AS I, s. 278.

lewskiego, to musiał podarować konia z pełnym rżędem (jeżeli nie zrobił tego za życia, to obowiązek spadał na jego rodzinę)¹⁹. Oba te kanony przeczyły przekazowi Nowego Testamentu w kwestii pobierania opłat za święcenia i sakramenty. Wynikają jednak ze specyfiki perskiego państwa, w którym zwyczajowo należało dawać podarunki osobom stojącym wyżej w hierarchii lub pracującym w urzędach, żeby liczyć na pozytywne rozpatrzenie swojej sprawy. Niemniej otwarte tolerowanie takiej tradycji, która jednoznacznie była potępiana jako symonia przez późniejszych autorów chrześcijańskich i zgromadzenia biskupie rodziło problemy, upodabniając perski Kościół do świeckich instytucji.

Z kolei w Konstytucjach Apostolskich, źródle datowanym na II poł. IV wieku, ewidentnie zakazano ustanawiania duchownych za pieniądze²⁰, a także korzystania z protekcji możnych przy wyświęcaniu²¹. W obydwu przypadkach, jeśli zostały ujawnione, takiego kapłana powinno złożyć się z urzędu i wykluczyć ze wspólnoty Kościoła²². Możemy z tego wyciągnąć wniosek, że powoli symonia stawała się bardziej dostrzegalnym problemem niż wcześniej. Ponadto symonia oficjalnie miała zostać skrytykowana na synodach w Konstantynopolu ok. 400 roku, który odbył się przeciw biskupowi Antoninowi oskarżanemu o ten proceder i później po jego śmierci w roku 400 na synodzie w Efezie, gdzie po raz kolejny została potępiona²³. Niestety z tych synodów nie zachowały się dokumenty, jedynie relacje historyków Kościoła, Sokratesa Scholastyka i Hermiasza Sozomena.

Widzieliśmy zatem, że w IV wieku symonia nie stanowiła problemu, który poruszano podczas zgromadzeń biskupich. Zapewne, jeśli dochodziło do tego zjawiska, powoływano się na autorytet Pisma Świętego. Wyjątkiem było zgromadzenie w Artstalth, na którym nakazywano płacić za święcenia. Przytoczone inne przypadki traktujemy jedynie jako poszlaki, że symonia istniała, jednak nie stanowiła poważnego problemu. To negatywne zjawisko dopiero się kształtowało. Było wszak dostrzegane przez twórcę w II poł. IV wieku Ambrożego z Mediolanu, który przestrzegał duchownych, aby uczciwie postępować, nie plamiąc się przekupstwem²⁴. Również Bazyli w jednym ze swoich kanonów ostro krytykował symonię, przytaczając przykłady, że niektórzy dawali pieniądze w jakiś czas po

¹⁹ *Tamże*, can 2.

²⁰ *Constitutiones Apostolorum* VIII, 47, 29, w: *Konstytucje apostolskie oraz Kanony Pamfilosa z apostolskiego synodu w Antiochii, Prawo kanoniczne świętych Apostołów, Kary świętych Apostołów dla upadłych, Euchologion Serapiona*, przekład S. Kalinkowski (Konstytucje), A. Caba (pozostałe pisma), układ i opracowanie A. Baron, H. Pietras, *Synody i Kolekcje Praw*, t. II (dalej cyt. AS II), Kraków 2007, s. 279.

²¹ *Tamże* VIII, 47, 30, w: AS II, s. 279.

²² Por. *tamże*.

²³ Por. Sokrates Scholasticus, *HE* VI, 10-11; Sozomenus, *HE* VIII, 6.

²⁴ Por. Ambrosius, *De officiis ministrorum* II, 117-119, PL 16.

święceniach, aby uniknąć oskarżeń²⁵. Bazyli pisał, że kto dawał i przyjmował pieniądze za święcenia, miał zostać usunięty z Kościoła²⁶. Chromacjusz, biskup Akwilei w latach 389–406/407²⁷, zauważał, że niektórzy kapłani kupowali swoje urzędy, jednak nie było to w jego opinii powszechnym zjawiskiem²⁸.

Sytuacja zmieniła się w kolejnych stuleciach, gdzie coraz częściej zaczęto symonię potępiać i zauważać jej negatywny wpływ na społeczeństwo. Na synodzie w Arelate (Arles), datowanym po 442 roku a przed 506 rokiem w kanonie 54., traktującym o zaleceniach wyboru biskupa, ustalono, żeby: „[...] przestrzegać tej zasady, by na początku, odsunawszy sprzedajność i przekupstwo, biskupi nominowali [...]”²⁹. Widoczne jest, że hierarchowie zgromadzeni w Arles obawiali się „nieczystych” zagrywek przy wyborze na urząd biskupa, podobnych do tych, które stosowano ubiegając się o świeckie urzędy w państwie. Bardzo często przy wyborze biskupa zachodziły, wspomniane już przekupstwa wyborcze.

Pierwszym zaś, ze względu na niepewną datację powyższego synodu, zgromadzeniem biskupim, które oficjalnie potępiło symonię był sobór powszechny w Chalcedonie w 451 roku. W kanonie 2. zakazano udzielania święceń i innych stanowisk kościelnych za pieniądze³⁰. Konsekwencjami udowodnionej symonii zgodnie z tym kanonem były: usunięcie ze stanowiska biskupa przyjmującego pieniądze za święcenia; wszyscy wyświęceni mieli stracić tak uzyskane stanowiska; pośredniczący w tym procederze zostawali również usunięci ze swych stano-

²⁵ Por. Basilius Magnus, *can. 90*, w: *Kanony Ojców Greckich (tekst grecki i polski), Atanazego i Hipolita (tekst arabski i polski)*, przekład S. Kalinkowski (tekst grecki), J. Szymańczyk (tekst arabski), M. Mucha (konsultacja tekstu arabskiego), układ i opracowanie A. Baron, H. Pietras, *Synody i kolekcje praw*, t. III, Kraków 2009, s. 66–67.

²⁶ *Tamże*.

²⁷ Zachowało się bardzo mało danych dotyczących życia Chromacjusza z Akwilei. Niewielką część informacji przekazali nam Rufin z Akwilei oraz Hieronim ze Strydonu. Wiele jest przypuszczeń, sporna pozostaje także sama data objęcia biskupstwa w Akwilei, gdzie podaje się lata 381–389, chociaż większość badaczy skłania się ku 389 r., ponieważ wówczas w Akwilei przebywał osobiście Ambroży z Mediolanu, który miał władzę wyświęcania nowego biskupa. Por. S. Tavano, *In margine all'omelia XV di Cromazio d'Aquileia*, „Studi Goriziani” 36 (1964), s. 3–18; J. Lemarie, *Indagini su San Cromazio d'Aquileia*, „Aquileia nostra” 38 (1967), s. 151–176; G. Trettel, *Terminologia esegetica nei sermoni di san Cromazio di Aquileia*, „Revue des études augustiniennes” 20 (1974), s. 55–81; L. Cracco Ruggini, *Il vescovo Cromazio e gli ebrei di Aquileia*, „Antichità altoadriatiche” 12 (1977), s. 353–381; E. Stanula, *Wstęp. Chromacjusz z Akwilei. Człowiek i jego dzieło*, w: *Chromacjusz z Akwilei, Kazania i homilie*, tł. S. Ryznar, wstęp i opracowanie E. Stanula, PSP 49, Warszawa 1990, s. 5–14; M. Sołomeniuk, *Chromacjusz z Akwilei i Zenon z Weronii o zmartwychwstaniu*, „Studia Gnesnensia” XXVI (2012), s. 45–47.

²⁸ Chromatius Aquileiensis, *Sermo* 4, 2, Sch 154. Chromacjusz pisał ponadto, że walka z kupowaniem urzędów kościelnych przynosiła pozytywne efekty, jednak nie precyzował jakie.

²⁹ Cyt. za: *can. 54*, synod w Arelate (po 442 r., a przed 506 r.), w: *Synody i Kolekcje Praw*, t. VI, *Akta Synodów od 431 do 504 roku* (dalej cyt. AS VI), układ i opracowanie A. Baron, H. Pietras, Kraków 2011, s. 32.

³⁰ Por. *can. 2*, sobór w Chalcedonie (451 r.), w: DSP I, s. 225–227.

wisk kościelnych lub wyłączeni ze wspólnoty, jeśli należeli do świeckich³¹. Ten przepis jest o tyle ważny dla naszych rozważań, że został wydany przez sobór powszechny. Jak widać, zebrani biskupi odczuli potrzebę potępienia symonii, co oznacza, że proceder ten nie był już marginalnym problemem, tylko stawał się coraz bardziej poważny. Potwierdza to również fakt, że cesarz Zenon w 469 roku w jednej ze swoich ustaw kategorycznie zabraniał symonii³². Jeżeli zjawisko zwracało uwagę cesarza i to w kilkanaście lat po obradach soboru powszechnego w Chalcedonie, to nie możemy twierdzić, że było niewielkie.

Ponadto na synodzie w Rzymie w 494 roku, odbywającemu się już pod rządami króla Ostrogotów Teodoryka Wielkiego, po raz kolejny potępiono symonię. Synodowi przewodniczył biskup Rzymu Gelazy. W kanonie 7. zakazano duchownym przyjmować opłat za sakramenty chrztu i bierzmowania pod groźbą pozbawienia urzędu³³. W kanonie 26. czytamy, że winnymi jej byli zarówno dający, jak i przyjmujący, których należało za te działania przykładnie ukarać³⁴.

Jako ciekawostkę i kolejny dowód na rosnącą popularność praktyki symonii w V wieku możemy dodać, że na terenach rzymskiej Afryki znany był przypadek człowieka, który zakupił stanowisko prezbitera za 20 follisów, co nie stanowiło wówczas wielkiej kwoty³⁵. Nie możemy jednak na tej podstawie wyciągać szerszych wniosków, ponieważ jest to jedyny poświadczony przypadek z konkretną sumą pieniędzy. Cena godności kościelnej zależała od prestiżu kupowanego stanowiska, na który składały się m.in. pozycja w hierarchii oraz miejsce sprawowania urzędu, dlatego też nie możemy z tego jednego przykładu wyciągać innych wniosków, niż te, że symonia istniała i była dość powszechna (zważywszy na samą cenę stanowiska prezbitera).

Jako jeszcze jeden dowód powszechności praktyki symonii przytoczymy jeszcze świadectwo Sydoniusza Apolinarego z II poł. V wieku dla terenów Galii. Pisał on, że spora liczba kandydatów ubiegała się o stanowisko biskupa Biturygów, oferując za nie pieniądze³⁶. Naturalnie potępiał ten proceder. Z kolei w mowie do Biturygów Sydoniusz odsuwał od siebie podejrzenia, że wziął pieniądze za nominowanie biskupa³⁷. Potwierdził w ten sposób, że praktyka symonii zdarzała się i nie była raczej rzadkością, jak wynika z jego relacji.

³¹ *Tamże*.

³² *Cod. Iust.* I, 3, 30 (469 r.), w: *Corpus Iuris Civilis*, vol. II, *Codex Iustinianus*, recognovit P. Krueger, Berlin 1892, s. 22.

³³ *Can.* VII, synod w Rzymie (494/495 r.), w: AS VI, s. 308.

³⁴ *Can.* XXVI, synod w Rzymie (494/495 r.), w: AS VI, s. 315.

³⁵ J. Grzywaczewski, *Dobra materialne starożytnego Kościoła*, „Vox Patrum” 17 (1997), z. 32–33, s. 367.

³⁶ Sidonius Apollinaris, *Ep.* VII 5, 2, PL 58.

³⁷ Tenże, *Ep.* VII 9, 15.

Z analizy dwóch powyższych przepisów synodalnych i jednego soborowego w V stuleciu, możemy zaryzykować opinię, że symonia stawała się coraz poważniejszym problemem w strukturach kościelnych. Także cesarz Zenon w 469 roku zwrócił na to uwagę, co w naszej opinii dowodzi rosnącej skali problemu. Było to zapewne związane z tym, że w V wieku chrześcijaństwo stanowiło już jedyną oficjalnie uznaną religią państwową, a Kościół stawał się potężną instytucją w łonie Cesarstwa Rzymskiego³⁸.

3. SYMONIA WE WCZESNYM ŚREDNIOWIECZU VI–VIII WIEKU

W VI wieku na gruzach zachodniej części Imperium w nowej rzeczywistości obradowało wiele synodów lokalnych, które poruszały wiele zagadnień dyscyplinarnych i teologicznych. Symonia nadal pozostawała jednak zauważalnym problemem. Biskup Rzymu Hormizdas w 516 roku w liście do hiszpańskich biskupów piętnował symonię, przypominając, że każdy kto tak czyni, w tym pośrednicy, będzie osądzony, jeśli nie teraz, to po śmierci³⁹. Nie zniknął również powiązany z symonią, problem przekupstw wyborczych. W datowanej na I poł. VI wieku *Regule Mistrza*, anonimowy autor przestrzegał, aby przy wyborze opata, sprawdzać dokładnie, czy aktualny tymczasowy opat (na okres po śmierci dotychczasowego opata) nie został przekupiony przez jednego z kandydatów⁴⁰.

Na drugim synodzie zorganizowanym w Aurelianum (Orlean) w 533 roku pod panowaniem władców merowińskich w dwóch kanonach symonia została potępiona i skrytykowana. W kanonie 3. zgromadzeni biskupi przypomnieli, że nie wolno przyjmować pieniędzy za ordynację biskupa oraz innych duchownych⁴¹. Zgodnie zaś z treścią kanonu 4, kapłan, który żądał pieniędzy za dokonanie święceń, miał zostać wyrzucony ze stanu duchownego i komunii z Kościołem⁴². Kolejne przypomnienie o potępieniu symonii wydali biskupi obradujący w Turonum (Tours) w 567 roku. W kanonie 28. (27.) powtórzono zakaz o handlowaniu godnościami

³⁸ Zmiana roli Kościoła w pełni dokonała się za rządów Teodozjusza Wielkiego, który najpierw w 380 r. ogłosił chrześcijaństwo jedyną religią państwową, a w latach kolejnych wydawał ustawy skierowane przeciw poganom i ich świątyniom, co doprowadziło do akcji prześladowań wyznawców dawnych kultów. Por. M. Ożóg, *Kościół starożytny wobec świątyń oraz posągów bóstw*, Kraków 2009, s. 76, 106–107.

³⁹ Hormizdas, *Ep.* XCI, 2, w: *Synody i Kolekcje Praw*, t. XIII, *Dekrety papieskie według Collectio Hispana*, tłum. A. Caba, dekrety 1–59, A. Kołtunowska, dekrety 60–103, rewizja przekładu i opracowanie M. Ożóg, H. Pietras, Kraków 2021, s. 269.

⁴⁰ *Regula Magistri* XCIV, 9, SCh 106.

⁴¹ *Can.* 3, II synod w Orleanie (533 r.), w: *Synody i Kolekcje Praw*, t. VIII, *Dokumenty synodów od 506 do 553 roku* (dalej cyt. AS VIII), układ i opracowanie A. Baron, H. Pietras, Kraków 2014, s. 151.

⁴² *Can.* 4, II synod w Orleanie (533 r.), w: AS VIII, s. 151.

kościelnymi, dodając zapis, że traktowane ono jest jako świętokradztwo (*sacrilegium*) oraz herezja⁴³. W Italii także dostrzegano problem symonii. 5 lipca 595 roku w Rzymie biskupi zgromadzeni na zaproszenie biskupa rzymskiego Grzegorza Wielkiego odbyli synod w sprawach dyscyplinarnych, a w kanonie 5. potępiono proceder symonii⁴⁴.

W tym miejscu w ramach dygresji warto jest omówić podejście do symonii w zachodnim chrześcijaństwie wspomnianego Grzegorza Wielkiego, bardzo ostro krytykującego zjawisko handlu godnościami kościelnymi⁴⁵. Z jego dzieł wynikało jednoznacznie, że symonia pod koniec VI wieku rozprzestrzeniła się w Kościele i wielu jest takich, którzy wybierają drogę „na skróty”, aby uzyskać święcenia bądź inne sakramenty⁴⁶. Jako zwierzchnik całego Kościoła Grzegorz wysyłał listy piętnujące symonię nie tylko do Italii, w której rezydował i organizował synody, ale także do władców państwa frankijskiego⁴⁷, do Numidii⁴⁸, Hellady⁴⁹, Salony⁵⁰ czy Epiru⁵¹. Symonia w jego opinii była jednym z najgorszych grzechów, które popełniali duchowni⁵². O tym, że w oczach Grzegorza był to poważny problem, może dodatkowo świadczyć list z 601 roku, w którym prosił władców Franków Brunhildę i Teoderyka o zwołanie synodu, którego głównym celem miało być potępienie symonii dla całego świata chrześcijańskiego⁵³.

Na wschodzie w VI wieku w Cesarstwie Bizantyńskim symonia została potępiona przez cesarza Justyniana I w *Digestach* i *Nowelach*. Żaden z synodów

⁴³ *Can.* 28 (27), synod w Tours (567 r.), w: *Synody i Kolekcje Praw*, t. XII, *Dokumenty synodów od 553 do 600 roku* (dalej cyt. AS XII), układ i opracowanie H. Pietras, Kraków 2020, s. 34.

⁴⁴ *Can.* V, synod w Rzymie (5 lipca 595 r.), w: AS XII, s. 231.

⁴⁵ Por. S. Suwiński, *Ideal życia chrześcijańskiego w świetle wybranych pism św. Grzegorza Wielkiego*, Toruń 2017, s. 81–83.

⁴⁶ Gregorius Magnus, *Homilia XVII*, 13, PL 76. Grzegorz określał niektórych kapłanów jako niegodnych swojej funkcji, ponieważ gromadzili zyski, sprzedając łaski wynikające z darów Ducha Świętego.

⁴⁷ Tenże, *Ep.* V, 60, MGH Epistolae I (dalej cyt. MGHE1). Był to list napisany do króla Franków Childeberta (pan. 575–596 r.) w dn. 15 sierpnia 595, w którym Grzegorz zauważał, że wielu sprzedaje święcenia za pieniądze.

⁴⁸ Tenże, *Ep.* III, 47, MGHE1. Korespondencja z lipca 593 r. skierowana była do Kolumbana biskupa Numidii z zaleceniem, aby przewodniczący synodów kartagińskich (prawdopodobnie biskup Adeodat) nie udzielał święceń za pieniądze, ponieważ nie przystoi to żadnemu duchownemu.

⁴⁹ Por. tenże, *Ep.* V, 62–63, MGHE1.

⁵⁰ Tenże, *Ep.* VI, 3, MGHE1. W liście z 3 września 595 r. Grzegorz upominał Maksyma biskupa Salony, aby zaprzestał procedury symonii, bo inaczej zorganizowany zostanie synod, który podejmie poważne uchwały przeciw Maksymowi. Widzimy więc, że Grzegorz nie walczył fanatycznie przeciw symonii, ale dawał „błądzącym” duchownym szansę na nawrócenie, zgodnie z nauczaniem Kościoła.

⁵¹ Tenże, *Ep.* VI, 7, MGHE1.

⁵² Tenże, *Ep.* V, 62, MGHE1. W tym liście Grzegorz kwalifikował symonię jako grzech ciężki.

⁵³ Tenże, *Ep.* XI, 47, MGHE1.

obradujących w Bizancjum nie poruszył tej kwestii. Uważano, że obowiązujące oficjalnie postanowienia soboru chalcedońskiego w sprawie symonii nie wymagają przypomnienia. Jednakże z dokumentów Justyniana wynikało, że symonia stanowiła dość poważny problem, skoro musiał kilkukrotnie w czasie swojego panowania jej zakazywać i grozić karami za kontynuowanie tego procederu. Odpowiednie ustawy wydane zostały w latach: 528⁵⁴, 535⁵⁵ i 547⁵⁶. Dowodzi to powszechności zjawiska. Na wschodzie, ale na terenach nienależących do Bizancjum, tylko do Sasanidów, symonia została potępiona na synodzie w Seleucji w 576 roku w kanonie 20., gdzie zakazano handlu godnościami⁵⁷, a w kanonie 21. ogólnie przyjmowania łapówek przez duchowieństwo za jakiegokolwiek czynności⁵⁸.

Widzimy tutaj, że w VI wieku niezależnie od sytuacji chrześcijan i miejsca, w którym mieszkali, biskupi obradujący na synodach w różnych częściach ówczesnego świata, przypominali o zakazie symonii, która stawała się coraz poważniejszym problemem, czego dowodzą chociażby ustawy wydawane przez cesarza Justyniana I oraz działalność biskupa Rzymu Grzegorza Wielkiego. VI stulecie (w którym powstawały nowe państwa barbarzyńskie w zachodniej części Europy, Justynian podjął rekonkwistę mającą na celu restaurację Cesarstwa Rzymskiego w kształcie z poprzedniego wieku czy problematyczna sytuacja na wschodzie Bizancjum) nie było czasem sprzyjającym walce z symonią, ponieważ społeczeństwo walczyło z innymi problemami. Niemniej powtarzane zakazy tego procederu (również przez Justyniana) świadczą o tym, że symonia istniała oraz stanowiła zagrożenie dla dyscypliny duchowieństwa⁵⁹.

Wiek VII przynosi nam zwiększoną liczbę kanonów przeciwko symonii, wydawanych zwłaszcza na terenach Galii pod panowaniem Merowingów i Hiszpanii, gdzie państwo tworzyli Wizygoci. Widać w tym miejscu zwiększającą się rolę Kościoła katolickiego (zwłaszcza po 589 roku na terenach Hiszpanii, ponieważ wówczas Wizygoci zdecydowali się przyjąć credo nicejskie i porzucić arianizm⁶⁰).

⁵⁴ *Digesta* I, 3, 41 (528 r.), w: *Corpus Iuris Civilis*, vol. I, *Institutiones*, recognovit P. Krueger, *Digesta*, recognovit T. Mommsen, Berlin 1872, s. 6.

⁵⁵ Por. *Novella* VI, 1, 5 (535 r.), w: *Corpus Iuris Civilis*, vol. III, *Novellae* (dalej cyt. CIC III), recognovit R. Schoell, Berlin 1895, s. 37; *Novella* VI, 1, 9, w: CIC III, s. 38.

⁵⁶ Por. *Novella* CXXXIII, cap. 1-4, w: CIC III, s. 593-599.

⁵⁷ *Can.* 20, synod w Seleucji (576 r.), w: AS XII, s. 94.

⁵⁸ Por. *can.* 21, synod w Seleucji (576 r.), w: AS XII, s. 94-95.

⁵⁹ Ciekawym przypadkiem jest też Eufraniusz, którego grupa zwolenników uciekła się do symonii, aby obwołać go w 571 r. biskupem Clermont. Por. Gregorius Turonensis, *Decem libri historiarum* IV, 35. Grzegorz z Tours przytaczał jeszcze kilka innych przypadków symonii, jednak ten był najbardziej głośny w ówczesnym czasie. Ponadto dzieło Grzegorza z Tours stanowi potwierdzenie sporego problemu z symonią we wczesnomerowińskiej Galii, co na przełomie VI i VII w. podnosił biskup Rzymu Grzegorz Wielki, próbując przeprowadzić reformę frankijskiego Kościoła.

⁶⁰ Porzucenie obozu ariańskiego było zasługą króla Rekkareda I i aktywnie działających biskupów popierających obóz nicejski. Por. D. Claude, *Remarks to the Relationship between Visigoths and*

Wraz z rozwojem instytucji kościelnych i postępami chrystianizacji zwiększeniu ulegały także patologie wynikające ze specyfiki wspomnianych działań. Jedną z częściej zauważanych patologii przez biskupów był handel godnościami kościelnymi.

Na VI synodzie w Toletum (Toledo) w 638 roku za praktykowanie symonii groziła kara konfiskaty majątku oraz ekskomunika. Krytykę tę zawarto w kanonie 4., gdzie mogliśmy przeczytać o potępieniu *per pecuniam ecclesiasticos gradus assequeuntium*⁶¹. W latach pomiędzy 647 a 653 rokiem odbył się synod w Cabilonense (Chalon-sur-Saône) na terenach państwa Merowingów⁶². W kanonie 16. ustalono, że należało pozbawić godności kościelnych tych, którzy za nie zapłacili, niezależnie od stopnia⁶³. Takie samo zalecenie powtórzył w podobnym czasie I synod w Rothomagus (Rouen) zwołany przez arcybiskupa Saint-Ouen ok. 650 roku w kanonie 7⁶⁴. W 675 roku biskupi zgromadzeni w Bracara Augusta (Braga) w kanonie 7. także przypomnieli o tym, że nie wolno pobierać opłat za święcenia⁶⁵. W tymże roku obradował również XI synod w Toledo, na którym w trzech kanonach próbowano podjąć walkę z symonią. W kanonie 8. potępiono ten proceder⁶⁶. W kanonie 9. winnych symonii (w okresie przed synodem) skazywano na wygnanie na dwa lata, jednak po odpowiedniej pokucie, mogli powrócić i zachowywali swoje biskupstwa⁶⁷. Treść kanonu 10. stanowi zaś próbę ograniczenia symonii w przyszłości. Postanowiono bowiem, że biskupi przy konsekracji muszą złożyć przysięgę, że ani nie zapłacili, ani nie obiecali zapłacić za swoje stanowisko – jeśli tego nie uczynili, to konsekracja nie mogła się odbyć⁶⁸. Ostatnim synodem, który poruszył interesującą nas kwestię w VII stuleciu był synod quinisextum (dla obszaru wschodniego chrześcijaństwa nazywany także soborem In Trullo) w latach

Hispano-Romans in the seventh Century, w: *Strategies of Distinction: Construction of Ethnic Communities, 300–800*, eds. W. Pohl, H. Reimitz, Leiden 1998, s. 119–120.

⁶¹ *Can. 4*, VI synod w Toledo (638 r.), w: *Canones Apostolorum et conciliorum saeculorum IV–VIII* (dalej cyt. CAECS), ed. H.T. Bruns, Berlin 1839, s. 252–253.

⁶² W ubiegłym stuleciu synod ten datowano na rok 650, jednak zgodnie z ostatnimi badaniami należy datować go pomiędzy 647 a 653 r. Por. G.I. Halfond, *Archaeology of Frankish Church Councils AD 511–768*, Leiden 2010, s. 42, 124, 190, 293.

⁶³ *Can. 16*, synod w Chalon-sur-Saône (ok. 647–653 r.), w: A.-C. Peltier, *Dictionnaire universel et complet des conciles tant généraux que particuliers, des principaux synodes diocésains et des autres assemblées ecclésiastiques les plus remarquables*, t. 1, Paris 1846, s. 539. W tym opracowaniu również podaje się datę synodu na 650 r.

⁶⁴ *Can. 7*, synod w Rouen (ok. 650 r.), w: G. Bessin, *Concilia Rotomagensis provinciae. Accedunt Diocesanae Synodi, pontificum epistolae, regia pro Normanniae clero diplomata, necnon alia ecclesiasticae disciplinae monumenta*, Rouen 1717, s. 9.

⁶⁵ *Can. 7*, III synod w Bradze (675 r.), w: K.J. Hefele, *A History of the Councils of the Church: From the Original Documents*, vol. IV, *A.D. 451 to A.D. 680*, Edinburgh 1895, s. 490–491.

⁶⁶ *Can. 8*, XI synod w Toledo (675 r.), w: CAECS, s. 312–313.

⁶⁷ *Can. 9*, XI synod w Toledo (675 r.), w: CAECS, s. 313.

⁶⁸ *Can. 10*, XI synod w Toledo (675 r.), w: CAECS, s. 313–314.

691/692 w Konstantynopolu⁶⁹, zwołany na polecenie cesarza Justyniana II. Biskupi na nim zgromadzeni potępił symonię i wszelki handel sakramentami w dwóch kanonach – 22 i 23⁷⁰.

Oczywistym jest, że w VII wieku symonia istniała i stanowiła poważny problem świata chrześcijańskiego. Szczególnie wiele przepisów zostało wydanych przez biskupów z Toledo w państwie Wizygotów. Dowodzi to, że na tamtych terenach symonia była szczególnie ciężka do zwalczenia i niespecjalnie przestrzegano przepisów kościelnych. O tym, że w państwie wizygockim zła sytuacja struktur kościelnych była widoczna i zwalczana przez władców, niech świadczy przykład króla Wittiza (pan. 694–710), który pragnął walczyć z zepsuciem Kościoła, chociażby organizując XVIII synod w Toledo, którego akta niestety zaginęły⁷¹. Zważywszy na wspomnianą walkę z patologiami w Kościele podejmowaną przez Wittiza, o której pisał R. Collins, uważamy, że prawdopodobnie na tym synodzie po raz kolejny, oprócz innych nadużyć, potępiono i zakazano symonii.

Symonia w VII stuleciu istniała, będąc niekiedy intensywnie zwalczana nie tylko przez zgromadzenia biskupie, ale również przez władców. Anonimowy autor *Żywota Batyldy* wspominał o tym, że panujący w poł. VII wieku frankijski król Chlodwig II (zm. 657/658 r.) wraz ze swoją małżonką Batyldą (zm. 680/681 r.) byli zaciekłymi przeciwnikami praktyk symoniackich⁷². Musiało stanowić to poważny problem, skoro autor podkreślał tak mocno wspomnianą informację. Kwestii tej nie zwalczono, o czym świadczy bardzo interesujący przykład symonii w końcu VII wieku we frankijskim Kościele, którym jest przypadek Prejektusa opisany w dwóch źródłach hagiograficznych. Otóż Prejektus, który był lubiany przez wielu mieszkańców Clermont, dostał od nich radę, aby po prostu zakupić urząd biskupi tego miasta. On sam jednak odmówił, kierując się pobożnymi pobudkami (oraz wizją swojej matki, która widziała go robiącego niezwykłą karierę w Kościele), a z opcji zakupu skorzystał niejaki Gariwald, który i tak po kilku-

⁶⁹ O tym synodzie (lub soborze), którego postanowienia odegrały bardzo ważną rolę w historii stosunków chrześcijaństwa zachodniego i wschodniego, a także w samym wczesnośredniowiecznym Cesarstwie Bizantyńskim por. M. Starowieyski, *Sobory niepodzielonego Kościoła*, Kraków 2016, s. 145–151.

⁷⁰ Por. *can. 22* i *can. 23*, synod quinisextum w Konstantynopolu (691/692 r.), w: *Concilium Constantinopolitanum a. 691/2 in Trullo habitum*, ed. H. Ohme, *Acta conciliorum oecumenicorum, Series Secunda II: Concilium Universale Constantinopolitanum Tertium*, Pars 4, Berlin-Boston 2013, s. 33.

⁷¹ Por. R. Collins, *Visigothic Spain 409–711*, Malden-Oxford-Carlton 2004, s. 110–111. Datacja synodu jest niepewna, podaje się rok 703, ale większość badaczy skłania się do datowania go na lata panowania Wittiza, czyli po 694 r., a przed 710 r.

⁷² *Vita Balthildis* 6, MGH SRM 2. Autor kładł w tym miejscu szczególny nacisk na brak poparcia symonii ze strony Batyldy.

dziesięciu dniach sprawowania posługi zmarł⁷³. Dowodzi to tego, że próby wypełnienia symonii nie przynosiły widocznych efektów.

VIII stulecie przyniosło wiele zmian dla chrześcijaństwa i dla samej Europy. Symonia była wówczas poruszona jedynie podczas II soboru powszechnego zwołanego do Nicei w 787 roku. Biskupi poruszyli tę kwestię aż w trzech kanonach na dwadzieścia dwa wydane. Pamiętać musimy, że sobór zwołano w celu zakończenia konfliktu ikonklastycznego, który od ok. 730 roku wstrząsał Kościołem i powodował wewnętrzne walki wśród chrześcijan, które nierzadko kończyły się brutalnymi atakami i śmiercią⁷⁴. Symonia jednak też na tym soborze była dyskutowana, co dowodzi rangi i zapewne powszechnej skali problemu.

W kanonie IV nakazywano, aby biskup powstrzymywał się od przyjmowania darów, zarówno za święcenia jak i za usunięcie duchownego ze stanowiska⁷⁵. W kanonie V zagrożono praktykującym symonię degradacją do najniższych stopni święceń duchownych, a potem, jeżeli delikwent nie wykazywał poprawy w swoim zachowaniu, należało nakładać kolejne kary⁷⁶. W treści tego kanonu znajdujemy także informacje o tym, jak bardzo poważnym problemem była symonia dla ówczesnej hierarchii kościelnej. Otóż czytamy tam, że niektórzy z duchownych chwalili się tym, że uzyskali stanowisko za swoje pieniądze i byli zadowoleni z takiego stanu rzeczy⁷⁷. Co więcej, ludzie wybrani dzięki symonii obrażali niekiedy tych, którzy zostali wybrani w sposób uczciwy oraz zgodny z kanonami⁷⁸. Oczywiście takie postawy zostały stanowczo potępione. Jednak dowodzi to, że symonia powodowała wiele patologii w łonie Kościoła, stanowiąc problem o dużej skali. O darmowości święceń biskupi obradujący w Nicei przypomnieli jeszcze w kanonie XIX, dodając, że również przyjmowanie do klasztorów powinno odbywać się bez żadnych opłat. Miano zaprzestać takich praktyk, a winnych temu opatów i ksienie przenosić do innych klasztorów, jednocześnie degradując do poziomu zwykłego mnicha/mniszki⁷⁹. Wyjątkiem było, jeżeli rodzice dawali posag dziecku do klasztoru lub ktoś „porzucał świat” wnosząc swój majątek z oświad-

⁷³ Por. *Passio Praeiectionis episcopi et martyris Arverni* 12–14, MGH SRM 5; *Vita Boniti episcopi Arverni* 3–4, MGH SRM 6.

⁷⁴ Kwestia przedstawiania Boga, Chrystusa, Ducha Świętego oraz świętych i innych postaci rozgrzewała umysły (i nie tylko) chrześcijan w całym VIII w. O ikonoklazmie i jego przyczynach, przebiegu i konsekwencjach dla wczesnośredniowiecznego chrześcijaństwa zob. L. Brubaker, J. Haldon, *Byzantium in the Iconoclast Era, c. 680-850: A History*, Cambridge 2011; A. Karahan, *Byzantine Iconoclasm: Ideology and Quest for Power*, w: *Iconoclasm from Antiquity to Modernity*, red. K. Kolrud, M. Prusac, Farnham 2014, s. 75–94.

⁷⁵ *Can. IV*, II sobór w Nicei (787 r.), w: DSP I, s. 349–351.

⁷⁶ *Can. V*, II sobór w Nicei (787 r.), w: DSP I, s. 351–353.

⁷⁷ Por. *tamże*.

⁷⁸ Por. *tamże*.

⁷⁹ *Can. XIX*, II sobór w Nicei (787 r.), w: DSP I, s. 373–375.

zeniem poświęcenia go (i siebie) Bogu. Wówczas należało taki dar przyjąć, ale tylko do skarbca klasztoru, nie do majątku prywatnego opata lub ksieni⁸⁰.

Widać, że problem w VIII stuleciu nadal istniał i rozpowszechniał się po świecie chrześcijańskim. Synody lokalne jednak milczały w tej kwestii, mimo że były przez cały VIII wiek organizowane na większości ziem zamieszkiwanych wówczas przez chrześcijan. Dlaczego nie wspomniano o symonii, skoro z treści trzech kanonów II soboru nicejskiego wynikało, że była powszechna i stanowiła duży problem? W naszej opinii istniały cztery główne przyczyny takiego podejścia. Po pierwsze, biskupi na ziemiach Hiszpanii mieli od 710 roku szczególnie ciężką sytuację, związaną z podbojami arabskimi i upadkiem państwowości wizygockiej⁸¹. Arabowie przecież wyznawali islam i niechętnie podchodzili do chrześcijaństwa. Po drugie, wcześniejsze podboje arabskie od Persji aż po tereny Bliskiego Wschodu i dawnej rzymskiej Afryki również nie ułatwiały działalności kościelnej hierarchii. Wystarczy wspomnieć chociażby, że w latach 695–705 (w okresie wygnania Justyniana II) Bizancjum pogrążyło się w kryzysie i było bliskie upadku spowodowanego wojną z Arabami⁸². Po trzecie, wspomniany konflikt ikonoklastyczny zaprzętał uwagę chrześcijan i głównie tej kwestii poświęcano obrady na terenach Galii, Italii czy Cesarstwa Bizantyńskiego. Po czwarte wreszcie, Kościoły peryferyjne (np. Armenia, Gruzja, Persja) nie pozostawały w łączności z rzymskim Kościołem z powodu nieuznawania przez nie soboru chalcedońskiego z 451 roku.

Widzimy więc, że w VIII stuleciu chrześcijaństwo było zagrożone zarówno zewnątrz, jak i wewnątrz (przez spór o obrazy), co z pewnością nie sprzyjało dokładnemu omawianiu wszystkich kwestii dyscyplinarnych, a swoją uwagę skupiano na innych, ważniejszych (z ówczesnego punktu widzenia) zagadnieniach. Dopiero zwołanie II soboru do Nicei w 787 roku, który miał położyć kres konfliktowi ikonoklastycznemu w łonie chrześcijaństwa, pozwoliło na zajęcie się także innymi poważnymi problemami dyscypliny kościelnej, jak interesująca nas symonia⁸³.

4. PODSUMOWANIE

Jak widać z przeprowadzonej analizy dokumentów normatywnych Kościoła, symonia stanowiła zauważalny problem (który był poruszany, chociaż nieczęsto) w kształtującej się instytucji Kościoła od IV wieku. O tym, że symonia istniała od

⁸⁰ Por. *tamże*.

⁸¹ Por. R. Collins, *The Arab Conquest of Spain 710-797*, Oxford 1989, s. 23–51.

⁸² Por. J.F. Haldon, *The Empire That Would Not Die. The Paradox of Eastern Roman Survival, 640–740*, Cambridge-London 2016, s. 49–50.

⁸³ Sobór ten formalnie zakończył konflikt ikonoklastyczny, choć spory trwały nadal, a na niektórych terenach nie wygasły w kolejnych stuleciach.

początków chrześcijaństwa świadczą Dzieje Apostolskie. Kształtujący się w I–III wieku Kościół podejmował jednak w swojej działalności inne zagadnienia i mierzył się z innymi, znacznie poważniejszymi, problemami. Nie było potrzeby wydawać kolejnych przepisów, skoro i tak były zawarte w Nowym Testamencie. Symonia zaczyna pojawiać się w dokumentach kościelnych jako naganna praktyka od czasów, kiedy Kościół zdobył wysoką pozycję w Cesarstwie Rzymskim, a po upadku części zachodniej była nadal dyskutowana na zgromadzeniach biskupich w państwach barbarzyńskich. W IV wieku, poza pismami Ambrożego z Mediolanu i Bazylego Wielkiego, Kościół na synodach i I soborze nicejskim praktycznie nie poruszył kwestii symonii. Wraz z rosnącą w IV wieku pozycją hierarchii kościelnej i zwykłego duchowieństwa w strukturach państwa rzymskiego oraz pojawiającymi się nowymi możliwościami kariery, zaczęła zapewne też zwiększać się liczba osób, które chciały dołączyć do stanu duchownego powodowane szansą na wzbogacenie się, zdobycie wyższej pozycji społecznej i prestiżu. Osoby takie raczej nie wzbraniały się przed kupowaniem godności kościelnych. Dlatego też od V wieku w dokumentach Kościoła widocznym jest początek walki z praktyką symonii. Częstotliwość powtarzania zakazów dotyczących symonii zwiększa się w VI i VII stuleciu, by, poza trzema kanonami II soboru nicejskiego, zaniknąć w VIII. Jak widzieliśmy powyżej, nie było to jednak podyktowane zwalczaniem problemu, tylko trudną sytuacją zewnętrzną i wewnętrzną chrześcijan, na co składały się najazdy arabskie i upadek państwa wizygockiego oraz konflikt ikonoklastyczny wśród wyznawców Chrystusa.

Pewnikiem jest, że fakt powtarzania zakazów może być dowodem na ich niewielką skuteczność, a także na problem z egzekwowaniem przepisów. Być może także ewentualna perspektywa kary była niewspółmierna do korzyści, które można było uzyskać na drodze symonii. Niemniej symonia musiała istnieć jako poważny problem, ponieważ na zgromadzeniach biskupich często powtarzano jej zakaz. Ponadto symonia jeszcze bardziej powszechna staje się od IX–X stulecia, a nie jest zjawiskiem, które wykształciło się w IX stuleciu, tylko było praktykowane przez cały okres istnienia chrześcijaństwa. Problem symonii zdawał się narastać od IV aż do VIII wieku i nie był dostatecznie zwalczany. O jej powszechności w interesującym nas czasie mogą świadczyć ponadto wzmiankowana w artykule cena 20 follisów za stanowisko kapłana w rzymskiej Afryce, potępienie symonii przez autorów chrześcijańskich (zwłaszcza krytyka prowadzona przez biskupa Rzymu w latach 590–604, Grzegorza I Wielkiego) oraz przekupstwa wyborcze w przypadku nominacji biskupich (a przecież takowe są również częścią zjawiska symonii).

Z powodu braku bardziej szczegółowych danych statystycznych nie jesteśmy w stanie oszacować dokładnie skali problemu. Możemy jednak uznać, że symonia w interesującym nas okresie IV–VIII wieku stanowiła problem dla hierarchii, coraz częściej omawiany i poruszany również podczas soborów powszechnych w Chal-

cedonie i Nicei (II). Synody lokalne i pisarze chrześcijańscy również zwracali na nią uwagę, oceniając jako zjawisko patologiczne. Dodatkowo w analizowanym materiale źródłowym widoczna jest rosnąca świadomość hierarchów wobec tego, że symonia stanowi problem, i to coraz bardziej powszechny. Skala problemu symonii w Kościele IV–VIII wieku rosła, a już w następnych stuleciach stała się jednym z najpoważniejszych problemów chrześcijaństwa.

Bibliografia

- Ambrosius, *De officiis ministrorum*, PL 16.
- Apokryfy Nowego Testamentu, Apostołowie, cz. 1, Andrzej, Jan, Paweł, Piotr, Tomasz, pod red. M. Starowieyskiego, Kraków 2012.
- Assmann J., *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i tożsamość polityczna w cywilizacjach starożytnych*, Warszawa 2008.
- Bessin G., *Concilia Rotomagensis provinciae. Accedunt Diocesanae Synodi, pontificum epistolae, regia pro Normanniae clero diplomata, necnon alia ecclesiasticae disciplinae monumenta*, Rouen 1717.
- Brubaker L., Haldon J., *Byzantium in the Iconoclast Era, c. 680-850: A History*, Cambridge 2011.
- Canones Apostolorum et conciliorum saeculorum IV–VIII*, ed. H.T. Bruns, Berlin 1839.
- Chromatius Aquileiensis, *Sermones*, SCh 154.
- Claude D., *Remarks to the Relationship between Visigoths and Hispano-Romans in the seventh Century*, w: *Strategies of Distinction: Construction of Ethnic Communities, 300–800*, eds. W. Pohl, H. Reimitz, Leiden 1998.
- Clercq V. de, *Samuel Laeuchli, Power and Sexuality: The Emergence of Canon Law at the Synod of Elvira* (review), „*Vigiliae Christianae*” 1 (1975), Vol. 29.
- Codex Iustinianus*, w: *Corpus Iuris Civilis*, vol. II, *Codex Iustinianus*, recognovit P. Krueger, Berlin 1892.
- Collins R., *The Arab Conquest of Spain 710–797*, Oxford 1989.
- Collins R., *Visigothic Spain 409–711*, Malden-Oxford-Carlton 2004.
- Concilium Constantinopolitanum a. 691/2 in Trullo habitum*, ed. H. Ohme, *Acta conciliorum oecumenicorum, Series Secunda II: Concilium Universale Constantinopolitanum Tertium*, Pars 4, Berlin-Boston 2013.
- Corpus Iuris Civilis*, vol. I, *Institutiones*, recognovit P. Krueger, *Digesta*, recognovit T. Mommsen, Berlin 1872.
- Corpus Iuris Civilis*, vol. III, *Novellae*, recognovit R. Schoell, Berlin 1895.
- Cracco Ruggini L., *Il vescovo Cromazio e gli ebrei di Aquileia*, „*Antichità altoadriatiche*” 12 (1977).

Dale A.W., *The Synod of Elvira and Christian Life in the Fourth Century*, London 1882.

Dokumenty Soborów Powszechnych, t. I, 325–787, układ i opracowanie A. Baron, S. Pietrzak, Kraków 2005.

Duchesne L., *Le concile d'Elvira et les flamines chrétiennes*, Paris 1887.

Filastrius Brixienensis, *Diversarum hereseon liber*, CCL 9.

Gregorius Magnus, *Epistulae*, MGHE1.

Gregorius Magnus, *Homiliae*, PL 76.

Gregorius Turonensis, *Decem libri historiarum*.

Grzywaczewski J., *Dobra materialne starożytnego Kościoła*, „Vox Patrum” 17 (1997), z. 32–33.

Haldon J.F., *The Empire That Would Not Die. The Paradox of Eastern Roman Survival, 640-740*, Cambridge-London 2016.

Halfond G.I., *Archaeology of Frankish Church Councils AD 511-768*, Leiden 2010.

Hefele K.J., *A History of the Councils of the Church: From the Original Documents*, vol. IV, *A.D. 451 to A.D. 680*, Edinburgh 1895.

Hess H., *The Early Development of Canon Law and the Council of Serdica*, Oxford 2002.

Kanony Ojców Greckich (tekst grecki i polski), Atanazego i Hipolita (tekst arabski i polski), przekład S. Kalinkowski (tekst grecki), J. Szymańczyk (tekst arabski), M. Mucha (konsultacja tekstu arabskiego), układ i opracowanie A. Baron, H. Pietras, *Synody i kolekcje praw*, t. III, Kraków 2009.

Karahan A., *Byzantine Iconoclasm: Ideology and Quest for Power*, w: *Iconoclasm from Antiquity to Modernity*, red. K. Kolrud, M. Prusac, Farnham 2014.

Kasprzak D., *Kwestia bogactwa i ubóstwa w kościele imperialnym na Zachodzie w IV i V wieku. Próba syntezy zagadnienia*, „Vox Patrum” 31 (2010), t. 56.

Kieling M., *Kościół wobec idolatrii na podstawie Dokumentów Synodów w latach 50–381*, „Vox Patrum” 30 (2010), t. 55.

Konstantynopol nowy Rzym. Miasto i ludzie w okresie wczesnobizantyńskim, red. nauk. M.J. Leszka, T. Wolińska, Warszawa 2018.

Konstytucje apostołskie oraz Kanony Pamfilosa z apostołskiego synodu w Antiochii, Prawo kanoniczne świętych Apostołów, Kary świętych Apostołów dla upadłych, Euchologion Serapiona, przekład S. Kalinkowski (Konstytucje), A. Caba (pozostałe pisma), układ i opracowanie A. Baron, H. Pietras, *Synody i kolekcje praw*, t. II, Kraków 2007.

Lemarie J., *Indagini su San Cromazio d'Aquileia*, „Aquileia nostra” 38 (1967).

Meigne M., *Concile ou collection d'Elvire*, „Revue d'histoire ecclésiastique” 70 (1975).

Milewski I., *Depozycje i zsyłki biskupów w cesarstwie wschodniorzymskim*, Gdańsk 2008.

Ożóg M., *Kościół starożytny wobec świątyń oraz posągów bóstw*, Kraków 2009.

Passio Praeiecti episcopi et martyris Arverni, MGH SRM 5.

Peltier A.-C., *Dictionnaire universel et complet des conciles tant généraux que particuliers, des principaux synodes diocésains et des autres assemblées ecclésiastiques les plus remarquables*, t. 1, Paris 1846.

Regula Magistri, Sch 106.

Reuter T., *Gifts and Symony*, w: *Medieval Transformations: Texts, Power, and Gifts in Context*, eds. E. Cohen, M.B de Jong, Leiden 2001, s. 157–168.

Sidonius Apollinaris, *Epistulae*, PL 58.

Socrates Scholasticus, *Historia Ecclesiastica*.

Sołomeniuk M., *Chromacjusz z Akwilei i Zenon z Werony o zmartwychwstaniu*, „Studia Gnesnensia” XXVI (2012).

Sozomenus, *Historia Ecclesiastica*.

Stanula E., *Wstęp. Chromacjusz z Akwilei. Człowiek i jego dzieło*, w: *Chromacjusz z Akwilei, Kazania i homilie*, tł. S. Ryznar, wstęp i opracowanie E. Stanula, PSP 49, Warszawa 1990.

Starowieyski M., *Sobory niepodzielonego Kościoła*, Kraków 2016.

Suwiński S., *Ideal życia chrześcijańskiego w świetle wybranych pism św. Grzegorza Wielkiego*, Toruń 2017.

Synody i Kolekcje Praw, t. I, *Akta Synodów od 50 do 381 roku*, układ i opracowanie A. Baron, H. Pietras, Kraków 2006.

Synody i Kolekcje Praw, t. VI, *Akta Synodów od 431 do 504 roku*, układ i opracowanie A. Baron, H. Pietras, Kraków 2011.

Synody i Kolekcje Praw, t. VIII, *Dokumenty synodów od 506 do 553 roku*, układ i opracowanie A. Baron, H. Pietras, Kraków 2014.

Synody i Kolekcje Praw, t. XII, *Dokumenty synodów od 553 do 600 roku*, układ i opracowanie H. Pietras, Kraków 2020.

Synody i Kolekcje Praw, t. XIII, *Dekrety papieskie według Collectio Hispana*, tłum. A. Caba, dekrety 1–59, A. Kołtunowska, dekrety 60–103, rewizja przekładu i opracowanie M. Ożóg, H. Pietras, Kraków 2021.

Synody i Kolekcje Praw, t. XIV, *Collectio Avellana. Listy cesarzy i papieży od 367 do 553 roku*, tłum. P. Szewczyk, listy 1–104, A. Caba, listy 105–244, rewizja przekładu i opracowanie M. Ożóg, H. Pietras, Kraków 2021.

Tavano S., *In margine all'omelia XV di Cromazio d'Aquileia*, „Studi Goriziani” 36 (1964).

Trettel G., *Terminologia esegetica nei sermoni di san Cromazio di Aquileia*, „Revue des études augustinienes” 20 (1974).

Ubina J.F., *Le concile d'Elvire et l'esprit du paganisme*, „Dialogues d'histoire ancienne” 19-1 (1993).

Vita Balthildis, MGH SRM 2.

Vita Boniti episcopi Arverni, MGH SRM 6.

Voragine J. de, *Złota Legenda. Wybór*, tłumaczyła z języka łacińskiego J. Pleziowa, wyboru dokonał, wstępem, przypisami i posłowiem opatrzył M. Plezia, Warszawa 2000.